

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора педагогічних наук, професора

Пустовіта Григорія Петровича

на дисертаційне дослідження **Сухомлинської Лесі Віталіївни**

*«ФОРМУВАННЯ У ДІТЕЙ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ТВАРИН
ОСВІТНЬО-ВИХОВНИМИ ТА ХУДОЖНЬО-ОБРАЗНИМИ ЗАСОБАМИ
(КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХІ СТ.)»*,

подане на здобуття наукового ступеня доктора філософії

за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки,

галузь знань 01 Освіта/Педагогіка

1. Актуальність теми виконаної роботи та її зв'язок із галузевими науковими програмами.

Вивчення і критичне осмислення досягнень попереднього розвитку педагогічної думки і науки в Україні, ґрунтовне дослідження різних етапів її історії мають принципове значення для усвідомлення сутності і характеру модернізаційних змін, що відбуваються в сучасній національній освітньо-виховній системі. У цьому контексті важливим і суттєвим аспектом історії педагогіки є вивчення окремих напрямів розвитку змісту, форм і методів формування у дітей ціннісного ставлення до природи чи окремих її об'єктів, зокрема освітньо-виховними та художньо-образними засобами у різні історичні періоди та в різних закладах освіти.

Актуальність цієї проблеми детермінується як суттєвими трансформаціями екологічного світогляду окремих громадян, так і значними зрушеннями, що притаманні сучасній освітній політиці більшості країн світу, спрямованій на покращення екологічного виховання різних верств населення. Саме у цьому контексті на позитивну оцінку заслуговує обґрунтування дисертанткою важливості розв'язання проблеми виховання у дітей з самого раннього віку бажання берегти живу природу і проявляти любов і милосердя до живих істот, які живуть поряд або разом з людьми, формувати вміння співіснувати разом.

Крім цього, дослідження Сухомлинської Лесі Віталіївни набуває ще більшої актуальності у контексті розгляду дисертанткою досліджуваної проблеми як комплексної й інтегральної, а концептуальні ідеї, що лежать в її основі, притаманні багатьом наукам, як-то: філософії, екології, психології, а також педагогіці, яка переломлює різні теоретичні напрацювання в конкретні технології та методики виховання дитини.

Отже, можемо зробити аргументований висновок, що дисертаційне дослідження «Формування у дітей ціннісного ставлення до тварин освітньо-виховними та художньо-образними засобами (кінець ХІХ – початок ХХІ ст.)», виконане Сухомлинською Лесею Віталіївною, є актуальним і своєчасним.

Актуальність дисертаційного дослідження підтверджується тим, що воно виконане відповідно до наукової теми відділу історії та філософії освіти Інституту педагогіки НАПН України 2019-2021 рр. «Парадигми розвитку та тенденції реформування шкільної освіти в Україні у добу незалежності (1991-2017)», номер державної реєстрації 0119U001260.

2. Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації, пов'язані з тим, що відповідно до специфіки авторського бачення й логіки розкриття досліджуваного феномена та окресленої структури дисертації здобувачкою цілісно розв'язано проблему формування у дітей ціннісного ставлення до тварин освітньо-виховними та художньо-образними засобами (кінець XIX – початок XXI ст.).

У сукупності це дало змогу дисертантці:

на основі ґрунтовного аналізу філософсько-культурологічних і психолого-педагогічних концепцій та освітніх парадигм, що були актуальними в кінці XIX – початку XXI століття, схарактеризувати генезу формування у дітей ціннісного ставлення до тварин як окрему педагогічну і освітньо-виховну проблему, розробити концептуальні засади і методологію цього феномена з опорою на достатню джерельну базу, що у своїй сукупності дало змогу системно і цілісно прослідкувати процеси становлення і розвитку комплексу гуманістичних ідей щодо поводження з тваринами засобами навчально-пізнавальної та дитячої літератури, освітнього процесу, візуальних джерел, позакласної та позашкільної діяльності з кінця XIX до початку XXI століття;

ґрунтовно розкрити подальший розвиток поєднання морально-етичних, емоційно-ціннісних і діяльнісних складників як головної умови виховання у дітей почуття піклувального і бережливого ставлення до світу живого, насамперед, до свійських тварин;

визначити й схарактеризувати концепції, що панували в різні роки і десятиліття: романтично-ідеалізовану (для найменших) і пізнавально-співчутливу (для старших) (кінець XIX – початок XX ст.); соціально-утилітарно-прагматичну (радянський період XX ст.), усвідомлено-відповідально-діяльнісну (кінець XX – початок XXI ст.), які, часом, надавали приклади ставлень протилежних панівним;

надати подальшого розвитку ідеї гуманного ставлення до всього живого, яке висловлювали в своїй педагогічній, художній, публіцистичній творчості та в епістолярній спадщині видатні педагоги й письменники (І. Горбунов-Посадов, Б. Грінченко, В. Сухомлинський, К. Ушинський). А це дало змогу ефективно здійснити класифікацію, систематизацію та аналіз джерел з проблематики дослідження, до якої були широко залучені бібліографічні видання-каталоги як цінні ресурси розкриття проблеми формування досліджуваного феномена.

3. Нові факти, одержані здобувачкою.

Дисертаційна робота Сухомлинської Лесі Віталіївни «Формування у дітей ціннісного ставлення до тварин освітньо-виховними та художньо-образними засобами (кінець XIX – початок XXI ст.)», за нашим висновком, є системним комплексним історико-педагогічним дослідженням, у якому завдяки ґрунтовному аналізу вітчизняної і зарубіжної філософської, психологічної, педагогічної і спеціальної екологічно орієнтованої літератури здійснено ґрунтовну систематизацію й розкриття фактичного матеріалу у контексті проблеми дослідження.

Новим у розв'язанні досліджуваної проблеми є авторське застосування дисертанткою теоретико-методологічної та історіографічної аргументації становлення та розвитку ідей про милосердне ставлення до тварин у навчальній

та дитячій літературі кінця XIX – початку XXI століття як започаткування окремого напрямку виховного процесу, що здійснювався через літературу для дітей переважно розважального, романтично-сентиментального характеру, а також через пізнавальні тексти в підручниках та хрестоматіях, де йшлося про тварин.

Новим у розкритті змісту досліджуваної проблеми є авторський підхід дисертантки до характеристики впливу окремих особистостей (І. Горбунов-Посадова, Б. та М. Грінченків, А. Кушніренка, Т. Лубенця (Т. Хуторного), І. Михеєва, М. Поршнева, В. Сухомлинського К. Ушинського, Я. Чепіги та ін.), які своєю діяльністю здійснили помітний внесок у становлення і розвиток виховання у дітей гуманного, милосердного і відповідального ставлення до тварин.

Новим у змісті здійсненого історико-педагогічного дослідження є авторський погляд на провідні інструменти для розкриття становлення й розвитку ідей щодо сутності співжиття людей/дітей та тварин, якими визначено й схарактеризовано: системно-хронологічний, герменевтичний, біографічний, мікроісторичний підходи.

У дисертації представлено новий погляд на характеристику історіографії обраної теми згідно системно-хронологічного підходу, що обіймає кінець XIX – початок XXI століття і має незаперечне значення для подальшого розвитку історико-педагогічної науки, зокрема теорії й методики формування у дітей ціннісного ставлення до тварин освітньо-виховними та художньо-образними засобами. У цьому контексті досить важливим є здійснений аналіз, а головне, обґрунтування авторської класифікації наявної нині джерельної бази, що забезпечила ефективність й інноваційність результатів розв'язання проблеми дослідження.

Здобувачкою дано нове змістове наповнення провідним поняттям у межах понятійно-категоріального апарату дослідження (тварина, світ живого, співчуття, милосердя, відповідальність, антропоморфізм, анімалізм, література для дітей, популяризаторська література) та визначено роль і схарактеризовано значення дитячої літератури і підручників для читання крізь призму екологічної етики, гуманізації освіти, її морально-етичного потенціалу у вихованні етичного ставлення дитини до світу живого.

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Обґрунтованість наукових положень здійсненого історико-педагогічного дослідження, представлених дисертанткою, коректне з наукової точки зору опрацювання джерельної бази, сформульованих висновків за розділами і у цілому за результатами здійсненого дослідження, а також їх практична значущість для розвитку сучасної теорії і методики формування у дітей ціннісного ставлення до тварин освітньо-виховними та художньо-образними засобами (кінець XIX – початок XXI ст.) в сукупності дають підстави позитивно оцінити результати здійсненого дослідження.

Крім цього, як позитив слід відзначити комплексне й науково вивірене застосування дисертанткою загальнонаукових та спеціальних методів, як-то: аналіз, синтез, узагальнення, абстрагування; проблемно-порівняльний,

біографічний, персоніфікований; пошуково-бібліографічний та метод контент-аналізу.

На позитивну оцінку заслуговує здійснена дисертанткою систематизація і класифікація джерельної бази в синхронному і діахронному вимірах, що відображає всі необхідні джерела нормативно-правового, наукового, навчально-методичного, художньо-літературного, публіцистичного характеру. Це в сукупності дало змогу дисертантці ефективно розв'язати визначені завдання дослідження й розкрити генезу проблеми формування у дітей ціннісного ставлення до тварин освітньо-виховними та художньо-образними засобами у кінці XIX – початку XXI століття. Так, у переліку використаної дисертанткою літератури загалом представлено 189 позицій, з яких 9 іноземною мовою. Такий ґрунтовний за змістом і напрямками розкриття наукових проблем перелік є безперечним доказом поінформованості дисертантки і дає підстави для висновку про її ерудованість, а відтак, ґрунтовність теоретико-методичних засад виконаного дослідження.

Зауважимо, що дисертаційна робота характеризується змістовністю та обґрунтованістю викладених позицій; її авторка продемонструвала культуру наукового мислення, уміння порушувати і розв'язувати наукові проблеми, аргументовано й переконливо викладати матеріал. У мовностилістичному оформленні дисертації враховано особливості наукового стилю мовлення.

Зміст анотацій, поданих українською та англійською мовами, відображає зміст дисертації та висвітлює істотні її аспекти та основні положення.

У сукупності викладене вище дає підстави стверджувати, що наукові положення, висновки і результати дисертаційного дослідження Л. В. Сухомлинської достатньо обґрунтовані й достовірні та цілком відповідають спеціальності, за якою виконано дисертаційне дослідження.

5. Значення для науки і практики отриманих авторкою результатів.

Дисертаційне дослідження Л. В. Сухомлинської містить нові, раніше не досліджені і до сьогодні не захищені наукові положення, а досягнуті нею результати у сукупності розв'язують актуальне історико-педагогічне і науково-методичне завдання, сутність якого полягала у здійсненні цілісного і системного аналізу теорії та практики формування дітей ціннісного ставлення до тварин освітньо-виховними та художньо-образними засобами уже в сучасній національній системі виховання.

Окремої позитивної оцінки заслуговує практична значущість результатів здійсненого Сухомлинською Лесею Віталіївною дослідження, а саме у: системній і цілісній характеристиці генези формування у дітей ціннісного ставлення до тварин освітньо-виховними та літературно-художніми засобами; суттєвому збагаченні змісту навчальних курсів з історії педагогіки та психології для закладів вищої освіти; розвитку позакласної, позаурочної і позашкільної виховної роботи у сучасних закладах освіти; у можливості використання систематизованих та узагальнених положень, фактологічного матеріалу і джерельної бази у подальших наукових розвідках з історії освіти і українського шкільництва та під час написання навчальних курсів та модулів.

Матеріали дисертації використано у розробці та реалізації соціальних освітніх проєктів «Дитяча усмішка» (2017–2019) та «Буккросінг» (2021)

Інституту філології та Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка; школи І-ІІІ ступенів № 231 Оболонського району; ДПНБ імені В. О. Сухомлинського (популяризація літературної спадщини В. Сухомлинського: донесення змісту його творів до сучасного маленького читача і батьків через актуалізацію та осучаснення), а також онлайн-проектів ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського – бюлетень *Sukhomlynsky News* австралійського вченого Алана Коккерілла, де поміщені переклади педагогічних творів та художніх мініатюр В. Сухомлинського англійською мовою (2015–2023), «Казки В. О. Сухомлинського у підручниках та посібниках О. Я. Савченко» (2021), «Дитина – частина природи» (казки та оповідання В. Сухомлинського, присвячені взаєминам дитини з природою в усіх її проявах, супроводжувані малюнками дітей за мотивами цих творів) (2022).

Як свідчить аналіз, проміжні та прикінцеві результати дослідження мали широке науково-педагогічне поле упровадження в освітній процес: Закарпатського обласного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді, Педагогічного музею України НАПН України, Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського НАПН України, закладів освіти Управління освіти і науки Броварської міської ради Броварського району Київської області.

Рівень апробації результатів дослідження підтверджується також участю дисертантки у 37 науково-практичних конференціях, круглих столах і педагогічних читаннях міжнародного й всеукраїнського рівня.

6. Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації.

Суттєвими для сучасної теорії і практики виховання є інноваційні дослідницькі підходи й одержані результати дисертаційної роботи, що можуть бути використані під час: розроблення змісту і методичного забезпечення педагогічної освіти здобувачів вищої освіти, зокрема проведення педагогічної практики; формування практико орієнтованих компетентностей про сутність і зміст виховання у дітей доброзичливого ставлення до тварин; підвищення загальнопедагогічної ерудиції і педагогічного мислення здобувачів вищої освіти, аспірантів, докторантів; вдосконалення змісту процесу викладання загальнопедагогічних і фахових дисциплін у закладах вищої освіти та у системі післядипломної освіти.

7. Оцінка змісту дисертації, її завершеність загалом.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до них, висновків до роботи, списку використаних джерел і додатків. Дослідження системно організоване: чітко окреслено його об'єкт, предмет і мету, сформульовано завдання, забезпечено відповідність завдань та висновків, що логічно і переконливо характеризують зміст основного тексту дисертації.

У *першому розділі «Теоретико-методологічні основи дослідження»* здобувачкою здійснено ретроспективний аналіз вітчизняних і зарубіжних наукових джерел з дослідженої проблеми; схарактеризовано специфіку процесу формування у дітей ціннісного ставлення до тварин освітньо-виховними та художньо-образними засобами у визначених хронологічних межах.

У розділі представлено та обґрунтовано теоретико-методологічні підходи до дослідження у певній логічній послідовності: від ідей і думок, висловлених філософами XVIII і XIX століть – провісниками гуманного ставлення до тварин, до тих особистостей, які жили і працювали у XX столітті, коли ставлення до тварин почали розглядати як частину загальнолюдської моралі.

У розділі підкреслено, що саме біоетика, поряд з іншими науковими галузями, була загальним методологічним орієнтиром для проведення дослідження. Схарактеризовано значення цих положень для педагогіки, організації освітнього процесу, у якому віддзеркалюється теорія цінностей, педагогічна етика, до якої належать моральна свідомість, моральні почуття, моральні знання і моральна діяльність.

Оскільки дослідження носить історико-педагогічний характер, то інструментами для розкриття становлення й розвитку ідей щодо сутності співжиття людей/дітей та тварин у розділі визначено: системно-хронологічний, герменевтичний, біографічний, мікроісторичний підходи, а також представлено понятійно-термінологічний апарат дослідження, що містить педагогічні, філософські, літературознавчі, зоологічні терміни та поняття, які набувають педагогічного, виховного сенсу.

У другому розділі *«Розвиток ідей про формування у дітей ціннісного ставлення до тварин – важливий складник загальнопедагогічного процесу»* послідовно простежено становлення і розвиток ідей про виховання доброго і милосердного ставлення до тварин та напрями їх реалізації на практиці з кінця XIX і до 1980-х років XX століття. Спираючись на визначені у першому розділі підходи, проаналізовано значну джерельну базу, що дало змогу розкрити значення філософської, загальнопедагогічної, навчально-методичної, художньої, просвітницької, пізнавальної літератури для дітей та візуальних засобів як потужних каналів ознайомлення, наближення світу дитинства до живої природи, світу тварин.

У розділі схарактеризовано вплив окремих особистостей, насамперед І. Горбунов-Посадова, Б. та М. Грінченків, А. Кушніренка, Т. Лубенця (Т. Хуторного), І. Михеєва, М. Поршнева, К. Ушинського, Я. Чепіги та ін., які своєю діяльністю здійснили помітний внесок у становлення і розвиток виховання у дітей гуманного, милосердного і відповідального ставлення до тварин.

У розділі розкрито внесок В. Сухомлинського у розв'язання досліджуваної проблеми. Виокремлено й схарактеризовано з його багатой педагогічної і творчої спадщини твори та художні мініатюри, де розкрито як ставлення самого педагога до живої природи, так і його педагогічні настанови щодо виховання у дітей піклувального ставлення до тварин. Підкреслено, що погляди В. Сухомлинського на все живе як важлива складова його гуманістичної концепції можуть стати основою для розробки сучасних конкретних методик і технологій формування у дітей любові до тварин, до довкілля та потребують подальшого вивчення й узагальнення.

Розгляд у цьому розділі питань виховання у дітей доброго ставлення до тварин з кінця XIX і до 1980-х років XX століття дало змогу дисертантці зробити висновок, що упродовж цих років ідеї про шляхи та методики виховання у дітей доброзичливого ставлення до тварин почали інтенсивно поширюватися в

навчальній і художній літературі для дітей, педагогічній, просвітницькій, культурологічній думці.

Важливою у розкритті змісту досліджуваної проблеми є характеристика цих тенденцій в роки Української революції (1917–1921) через підручникову та дитячу літературу.

Дисертанткою доведено, що з часу встановлення й укріплення радянської влади ця тенденція майже зникає, натомість бере початок утилітарно-прагматичне ставлення до тварин, де основною ознакою є принцип корисності, а жива природа, тварини здебільшого розглядаються об'єктами, які людина лише використовує. На позитивну оцінку заслуговує здійснений дисертанткою аналіз тих освітніх і виховних моделей, що були провідними у ці роки і виокремлення на цій основі у їх змісті паростків доброго і піклувального ставлення до тварин, які отримали розвиток у наступні десятиліття.

Абсолютно переконливими є представлені у *третьому розділі «Новітні тенденції щодо формування у дітей ціннісного ставлення до світу живого»* результати визначення й характеристики нових тенденцій щодо формування у дітей ціннісного ставлення до тварин, що отримали свій розвиток у роки незалежності України. Цьому аналізу передують характеристика документів міжнародного, європейського та державного значення, які унормовують у правовому полі взаємовідносини між людьми і тваринами, а також розглядаються основою та підґрунтям для побудови педагогічних виховних моделей, де тварини є суб'єктами, а не об'єктами взаємодії. Дисертанткою доведено, що цей процес відкритий, він триває і нині, оскільки Україна розширює свою участь у загальносвітових процесах, долучається до провідних загальноєвропейських тенденцій в цій царині.

На позитивну оцінку заслуговує висновок дисертантки, що за останні 30 років в Україні сформовано і розвинуто певну систему впливу на дитину/школяра у ставленні до тварин. Виявлено, що деякі традиційні складники цієї системи, наприклад, підручникова література, набули більшого змістового наповнення, зокрема з появою нових предметів «Екологічна етика в школі», «Етика відносин з природою»; у літературі для дітей стали більше уваги приділяти тваринам, насамперед свійським/хатнім; перекладна література для дітей зарубіжних авторів, які давно і результативно працюють у цьому напрямі, стала більш уживаною та розповсюдженою.

У розділі охарактеризовано нові елементи, які розцінюються дисертанткою як складники цієї системи, й поміж ними поява у 1999 році міжнародного «Гуманітарно-екологічного журналу» як важливого інформаційного ресурсу, що розкриває історію і стан справ не лише в Україні, а й в інших країнах світу і відіграє роль методологічного орієнтира в цій царині. До нових елементів системи віднесено і позашкільну освіту, насамперед діяльність екологонатуралістичних центрів – національного, регіональних і місцевих, в яких зосереджено велику роботу – інформаційну (журнал «Паросток», газета «Юний натураліст»), виховання у дітей відповідального і діяльнісного ставлення до тварин (гуртки, акції, конкурси, уроки доброти, вікторини, виставки, написання есе про тварин), а також різноманітну практичну роботу (піклування про тварин у живих куточках, підгодовування зимою, піклування про бездомних тварин).

У розділі досить ґрунтовно проаналізовано сучасні нові напрями добродійної діяльності, що об'єднують всіх небайдужих, й найперше молодь, у громадських організаціях, робота яких спрямована на виховання у дітей відповідального ставлення до тварин (благодійний фонд «Щаслива лапа», «Асоціація захисту тварин», заняття з біоетики у системі підготовки та підвищення фахового рівня педагогічних кадрів).

Отже, можемо констатувати, що дисертаційна робота Сухомлинської Лесі Віталіївни «Формування у дітей ціннісного ставлення до тварин освітньо-виховними та художньо-образними засобами (кінець ХІХ – початок ХХІ ст.)» за своїм змістом, стилем викладу і розкриттю основних положень, висновків є завершеним комплексним, самостійним дисертаційним дослідженням.

8. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Загалом позитивно оцінюючи наукове і практичне значення здобутих дисертанткою результатів, відзначимо окремі дискусійні положення та висловимо деякі зауваження й побажання до змісту роботи:

1. Позитивно оцінюючи здійснений здобувачкою у першому розділі дисертації аналіз наукових джерел з проблеми дослідження, вважаємо за доцільне зауважити, що розділ перевантажений значною кількістю розглянутих наукових напрямів, теорій, понять, а головне, термінів, що подекуди утруднює цілісне сприйняття тексту.

2. Дисертанткою, на нашу думку, недостатньо мірою використано метод контент-аналізу, що уможливив би переведення текстового матеріалу періодичних видань у кількісні показники з наступною статистичною обробкою з метою унаочнення проведеної роботи.

3. Висновки до першого (С. 66-67) і третього розділу (С. 180-181) аж занадто лаконічні, бажано було їх розширити і більше уваги надати характеристиці сутності саме провідних тенденцій і закономірностей формування досліджуваного феномена у визначений історичний період.

4. Необхідно зауважити, що не всі представлені авторкою додатки належним чином прокоментовані в тексті дисертаційної роботи. На нашу думку, дослідження лише виграло б, якби всі вміщені у додатках матеріали були схарактеризовані у відповідних підрозділах роботи.

5. Водночас, зважаючи на значний фактологічний вміст і цікаве змістове наповнення додатків, хочемо висловити побажання Л. В. Сухомлинській укласти покажчик й хрестоматію творів українських письменників з проблеми формування у дітей ціннісного ставлення до тварин.

5. З огляду на практичну цінність дисертаційної роботи слід висловити побажання здобувачці за результатами дисертаційного дослідження укласти методичні рекомендації з формування у дітей ціннісного ставлення до тварин освітньо-виховними та художньо-образними засобами, який би міг використовуватися як у закладах вищої освіти, так і у системі післядипломної педагогічної освіти, у самоосвітній діяльності майбутніх фахівців.

Водночас, висловлені зауваження та побажання не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованої роботи і є лише приводом для наукової дискусії.

9. Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових виданнях.

Основні результати дисертаційного дослідження Сухомлинської Лесі Віталіївни відображені у 25 публікаціях, серед яких: 9 відображають основні результати дисертації (7 у фахових виданнях України, 2 – у зарубіжних наукових періодичних виданнях), 12 мають апробаційний характер, 4 додатково відображають результати дослідження.

На основі аналізу змісту цих публікацій можна зробити обґрунтований висновок, що наукові положення, висновки і рекомендації, які було отримано в результаті здійсненого дослідження та у друкованих працях здобувачки, викладено достатньо повно.

10. Висновок.

Аналіз дисертації, анотацій та опублікованих праць здобувачки дає підстави для висновку про те, що дослідження Сухомлинської Лесі Віталіївни «Формування у дітей ціннісного ставлення до тварин освітньо-виховними та художньо-образними засобами (кінець ХІХ – початок ХХІ ст.)» є самостійним, завершеним дослідженням, що має наукову новизну, теоретичне та практичне значення для історико-педагогічної науки і виховної практики.

Рецензована дисертація заслуговує на позитивну оцінку, відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, зі змінами, Постановою КМ № 341 від 21.03.2022), а її авторка – Сухомлинська Леся Віталіївна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки, галузь знань 01 Освіта/Педагогіка.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук,
професор, професор кафедри
методики викладання і змісту освіти
Рівненського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти

Г. П. Пустовіт

Підпис Г. П. Пустовіта засвідчую:

Завідувач кафедри С. Шенф Світлана ШЕПЕЛЬ

15 травня 2023 року